GLOBALIZATION AND INTRADUCTIBILITY

Corina Bozedean, Assist. Prof., PhD, "Petru Maior" University of Târgu-Mureș

Abstract: That the plurality of languages is far from being reduced to the pluralities of designations and that languages, even the closest ones, are not superposable, is already a truism. In an epoch in which, under the effect of globalization, the practice of translations is widely spread, the attention given to referential and connotative equivalence brings back into discussion the gap of emotional reactions caused by apparently equivalent terms and thus restates the pertinence of this exercise under certain circumstances. Even if contextual disambiguation allows readers to decipher the diverse semantic connotations of a word or expressions in the source language, the possibilities offered by the linguistic segments of the target-language sometimes present the risk of producing, by translation, the homogenization and impoverishment of the discourse.

Keywords: translation, globalization, referential equivalence, connotative equivalence.

Traducerea însoţeşte permanent interacţiunile umane, în special în epoca globalizării care a intensificat aceste raporturi, fiind principalul mijloc de răspândire a informaţiei şi a culturii. Într-o lume în care mecanismele financiare, economice, tehnologice au atras o pretinsă abolire a frontierelor, resimţită inclusiv în sistemele de comunicare şi în dialogul culturilor, traducerea repune în discuţie ideea de uniformizare, ataşată adesea fenomenului globalizării. Amploarea pe care au cunoscut-o în ultimele decenii studiile de traductologie, n-a făcut decât să amplifice diversele problematici aferente acestei ştiinţe, care continuă să graviteze în jurul eternelor antinomii, fidelitate/trădare, traductibilitate / intraductibilitate.

Dacă o cultură se defineşte ca un ansamblu de caractere de excepţii identitare, rezultă că fiecare limbă, împreună cu posibilităţile sale expresive, se înscrie într-un anume context cultural, social sau geografic, de unde şi non-coincidenţa câmpurilor semantice aferente vocabularului diverselor limbi. Plecând de aici, există, pe de o parte, cercetători şi traducători care consideră că totul poate fi redat în orice limbă, în baza unei viziuni universaliste a limbajului uman. De exemplu, Eugène Nida (1964), susţine ideea traductibilităţii oricărui text, deoarece ceea ce reuneşte umanitatea are o dimensiune mai mare de ceea ce o separă. Pe de altă parte, unii cercetători susţin că apartenenţa culturală a unui lexic îl face intraductibil, traducerea devenind o permanentă tensiune între două reprezentări diferite ale realităţii. E vorba, în fond, de o opoziţie între posibilitatea unei traduceri complete sau parţiale, intraductibilitatea absolută fiind contrazisă de însăşi practicile traductive.

O idee larg răspândită şi acceptată astăzi e aceea că sensul unui mesaj lingvistic se constituie la întâlnirea dintre conţinutul semantic şi contextele extralingvistice (situaţionale, sociale, culturale, istorice - Ladmiral, 1979) şi că modul de exprimare, întreaga arhitectură lingvistică, derivă dintr-un raport cu experienţa directă şi realitatea înconjurătoare. Se ştie însă că pluralitatea limbilor nu reprezintă o pluralitate de desemnări a unui lucru, căci limbile nu sunt perfect superpozabile, aşa cum arată şi Barbara Cassin (2011:25), citându-l, între alţii, pe Jacques Lacan care afirmase că „une langue […] n'est rien de plus que l'intégrale des équivoques que son histoire y a laissé persister" (cf. Cassin, 2011:27).

Privită din această perspectivă, traducerea nu reprezintă doar reducerea diferenţelor prin căutarea echivalenţilor (Cordonnier, 1995), ci şi acceptarea elementului străin ca un aspect inevitabil al relaţiei dintre două limbi şi culturi. Dificultatea în găsirea unor echivalenţi în limba ţintă şi necesarul împrumut al termenului străin, intervine în cazul existenţei unor cuvinte specifice unei anumite culturi, absente din cultura receptoare (cum ar

BDD-V47 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 13:51:36 UTC)

fi numele anumitor instituţii, elemente culinare, articole vestimentare, concepte abstracte, jocuri de sau expresiile idiomatice) sau în cazul existenţei unor concepte comune mai multor comunităţi lingvistice, dar având conotaţii diferite în fiecare dintre limbi. Însă nu doar cuvintele, prin polisemia lor, pun problema unor diferenţe conceptuale, ci şi sintaxa sau reţelele terminologice, aşa cum reiese, în privinţa conceptelor filozofice, şi din volumul editat de Barbara Cassin, *Vocabulaire européen des philosophies. Dictionnaire des intraduisibles* (2004).

Traducerea elementelor lingvistice strict ataşate unei realităţi culturale presupune mai întâi identificarea unităţilor de conţinut si dezambiguizarea lor contextuală, descifrarea diverselor conotaţii semantice, precum şi posibilităţile expresive oferite de segmentele lingvistice ale limbii-ţintă care riscă uneori să producă prin traducere un efect de omogenizare şi sărăcire a discursului. Plecând de la delimitarea şi descifrarea realităţii la care face trimitere un anumit termen, traducătorul caută diverse strategii de „negociere" (Eco, 2008:18) pentru a spune „cam acelaşi lucru" şi pentru a ajunge la cel mai bun „compromis" în transferul sensului.

Aşa cum am menţionat anterior, cultura unui grup uman, practicile şi ritualurile sale, realităţile istorice şi geografice determină şi structura lexicului acelei limbi, iar strategiile de transfer lingvistic pot fi multiple, de la împrumut la adaptare şi chiar transpoziţie, însoţită de o anumită explicitare prin intermediul parafrazelor sau notelor de subsol. O astfel de situaţie întâlnim, de exemplu, în recenta traducere din limba română în limba franceza a romanului lui George Arion *Cible royale (Nesfârşita zi de ieri*, în original) unde traducătorul francez reportează termeni precum „Securitate" sau transpune unele cuvinte adaptându-le grafiei din limba ţintă, „minériades"; de asemenea, explică în paratext termeni gastronomici din cultura română („mămaligă", „mici", „sarmale"), toponime („Prout", transcris în franceză în aşa fel încât să redea sonoritatea din limba română) sau ritualuri, ca salutul ortodox cu ocazia Paştelui, precum şi obiceiurile ce însoţesc această sărbătoare religioasă. Însă, aşa cum remarcă şi Georgiana Lungu-Badea (2004:113), abundenţa comentariilor şi a notelor traducătorului privind realităţile extralingvistice, care intervin mai ales în cazul unei decalaj semnificativ între cultura sursă şi cea ţintă, poate constitui în egală măsură un element facilitator al înţelegerii, dar şi un obstacol, riscând fragmenta lecturii.

Aparent expresia unei cunoaşteri universale, expresiile idiomatice sunt în realitate puternic ancorate în istoria culturală a unui popor, ca manifestare a gândirii sale, reprezentând parametri esenţiali în receptarea unei opere. Dată fiind fixitatea lexicală a acestora, traducerea apare ca un paradox şi se bazează pe principiul non-literalităţii, acordând totuşi un rol important raportului care există, cel mai adesea, între sunet şi sens. Traducerea unor astfel de expresii trebuie să se înscrie în exigenţa de fidelitate faţă de stilul autorului, astfel că procedeele de traducere vor urma gradul lor de metaforizare prin transpunere, adaptare sau recreere. Traducătorul va alege o echivalenţă din limba ţintă, înlocuind jocul de cuvinte original printr-un altul, mergând chiar până la alegerea unei alte expresii idiomatice, dacă aceasta corespunde în mai mare măsură posibilităţilor expresive ale limbii ţintă şi reuşeşte să producă acelaşi impact asupra culturii receptoare. În plus, aşa cum remarcă şi Josiane Podeur (2010), în situaţiile în care există echivalenţe idiomatice, traducătorul trebuie să fie totuşi atent dacă acestea se încadrează în acelaşi registru lexical. Pe de altă parte, în cazul elementelor de sens sau de formă strict ancorate într-o limbă (jocurile de cuvinte, calamburile, etc.) pierdute inevitabil în traducere, traducătorul poate recurge la compensare, un procedeu prin care acestea sunt transmise în textul tradus prin alte metode şi în alte locuri decât cel original, astfel încât sensul pierdut într-o parte a textului să fie recuperat într-alta, pentru a păstra tonalitatea de ansamblu a textului-sursă.

Într-o epocă supusă uniformizării, chiar şi la nivel lingvistic, dialectele se supun cel mai puţin procesului de standardizare a unei limbi şi depăşesc problema echivalenţei şi a

BDD-V47 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 13:51:36 UTC)

fidelităţii în traducere, fiind expresia unei „duble alterităţi” (Bruneaud-Wheal, 2010:1). Având un caracter mai degrabă oral, acestea au o extraordinară fluiditate, dar şi o polisemie internă, iar traducerea lor necesită un efort de reconstituire a contextului social şi situaţional pentru a reda sensul şi, pe cât posibil, unele sonorităţi specifice limbii sursă. Chiar dacă traducerea unui dialect din textul sursă printr-un dialect din limba ţintă se poate dovedi viabilă, ca in cazul limbajului popular din regiunea Velay, folosit pentru transpunerea limbajului popular din zona Olteniei prezent în mare parte în ciclul *La Lilieci* de Marin Sorescu (cf. Ciodaru, 2011), redarea acestor particularităţi lingvistice se dovedeşte de cele mai multe ori nesatisfăcătoare, deoarece se pierde elementul esenţial, şi anume culoarea locală. Deşi numeroase luări de poziţie, teoretice şi practice, proclamă preeminenţa sensului asupra formelor stilistice (printre alţii, Eugène Nida), în cazul dialectelor, trecerea dintr-o limbă în alta se transformă astfel într-un discurs paralel discursului iniţial, fiecare purtând particularităţile sistemului lingvistic căruia îi aparţine.

Se poate întâmpla ca termenul dintr-un dialect să facă trimitere la o unitate de conţinut inexistentă în alte limbi, ceea ce ridică serioase dificultăţi traducătorilor. Umberto Eco (2008:40) prezintă cazul unui cuvânt prezent în dialectul său natal, „scarnebiè”, şi a verbului derivat de aici, „scarnebbiare”, pentru a indica un fenomen atmosferic care nu e doar ceaţă sau brumă, nu e nici ploaie, ci o burniţă deasă, care întunecă imaginea şi taie perspectiva. În această situaţie, simplul report al termenului ar risca să facă incertă înţelegerea în limba ţintă, iar transpunerea poate fi făcută doar dacă există o realitate comparabilă în cultura receptoare.

Pe lângă astfel de cultureme, născute din particularităţi de natură geografică, unele cuvinte şi expresii legate de organizarea regimului politic, sistemului educaţional, juridic, etc. nu se pretează unui report sistematic, deoarece şi-ar pierde specificitatea, reprezentarea conceptuală nefiind aceeaşi. De exemplu, transcodarea unui termen precum „Grande Ecole” într-un text în limba română realizează implicit transferul cultural, însă intenţia autorului poate să scape destinatarului traducerii deoarece, fiind vorba de o situaţie specifică sistemului de învăţământ francez, înţelegerea nu poate fi facilitată de un „bagaj cognitiv universal” (Badea, 2004:113). „Negocierea” traducătorului va viza transferul esenţialului prin păstrarea termenului si explicitarea sa, în funcţie de tipologia textului ţintă (ştiinţific, cu exigenţa preciziei sau literar, cu riscul unei infidelităţi stilistice), dar şi de datele situaţiei de comunicare.

Soluţiile traductive de report, împrumut sau adaptare depind de porozitatea culturii receptoare, intraductibilitatea în astfel de situaţii fiind considerată de unii teoreticieni relativă. Astfel, Pierre Berenger-Biscaye (1991:IX) consideră că în spatele cuvintelor se află întotdeauna imagini vizuale, care sunt un fel se semnificanţi secundari şi care trec dintr-o limbă în alta acolo unde cuvintele nu reuşesc să o facă. De altfel, nici graniţele culturale sau ideologice nu mai sunt la fel de nete ca altădată, iar medierea interlingvistică pe care o reprezintă traducerea devine tentativa de stabilire a unui sens comun, plecând de la semne lingvistice diferite.

Însă nu doar elementele culturale pun problema absenţei unei echivalenţe, ci şi decalajul reacţiilor emotive provocate de termeni aparent sinonimi; astfel, aşa cum remarca şi Umberto Eco, termenul „père” din limba franceză şi „padre” din limba italiană, nu sunt perfect sinonime şi, deşi există o echivalenţă referenţială între „John’s daddy” şi „John’s father”, „le père de John” sau „il papà di John” echivalenţa conotativă poate fi diferită, şi poate fi dată de context sau de originea si evoluţia acestor cuvinte.

Este şi cazul apelativelor ca marcă a relaţionării, atunci când nu sunt alăturate numelor proprii, şi nu marchează un raport ceremonios între persoane. De exemplu, apelativele „Monsieur”, „Madame”, „Mademoiselle” din limba franceză, respectiv „Domnule”, „Doamnă”, „Domnişoară” din limba română, când nu sunt alăturate unui nume

BDD-V47 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 13:51:36 UTC)

propriu, îşi corespund în funcţia lor vocativă, însă în limba franceză utilizarea apelativului în formule de genul „Oui Madame", ţine de un automatism verbal convenţional, traducerea lui în limba română putându-se limita la formula simplificată, „da".

Stabilirea unei relaţii de identitate între două unităţi de sens din limbi diferite ţine aşadar de încărcătura lor semantică şi de singularitatea lor culturală. Soluţionarea rezistenţei la traducere este necesară pentru a depăşi viziunile etnocentriste şi instaurarea deschiderii spre anumite valori ideologice. Totuşi, căutarea forţată a unor similitudini, uniformizarea excesivă, mai ales prin modelul monolingv al limbii engleze, din raţiuni de transmitere a informaţiilor de ordin ştiinţific sau cultural, riscă uneori să afecteze marca identitară şi diversitatea culturală. Traducerea trebuie să rămână un mijloc de transmitere a informaţiei, însă niciodată un scop în sine, iar recontextualizarea trebuie să ţină cont de diferenţele ineluctabile între cultura sursă şi cea receptoare. Medierea lingvistică ar trebui să găsească un spaţiu comun de reprezentare a diferenţelor, să integreze la nivel global specificităţile locale, tot aşa cum nivelul local se îmbogăţeşte cu aporturile sistemului global; aşa cum arăta şi Humbold, limbajul se manifestă în realitate doar ca multiplicitate, înţeleasă ca diferenţa dintre limbi, iar această diferenţă prelucrează, uneori în mod decisiv, ceea ce credem că ţine de universalitate, şi anume ideile sau conceptele.

Bibliografie selectivă:

BALLARD Michel, *Versus, la version réfléchie,* Paris, Ophrys, 2003.

BALLARD Michel, „L'appelatif en traduction", în *Revue des lettres et de traduction*, Kaslik, nr. 6/2000, p. 51-71.

BISCAYE Pierre-Berenger, *Klee pour la poésie, Parcimonieusement garni de feuilles*, Bordeaux, Presses Universitaires de Bordeaux, 1991.

BRUNEAUD-WHEAL Karen, *La traduction : un processus de standardisation*, disponibil on-line pe http://www.l3.ulg.ac.be/colloquetraduction2010/textes/bruneaud.pdf.

CASSIN Barbara, „Intraduisible et mondialisation" în Oustinoff, Michel (ed.), *Traduction et mondialisation,* Paris, CNRS Editions, 2011.

CIODARU Ioana, „Traductibilité vs. Intraductibilité dans la poésie de Marin Sorescu" în *Studii de gramatică contrastivă,* Editura Universităţii Piteşti, nr. 16/2011, p. 93-100.

CASSIN Barbara, *Vocabulaire européen des philosophies. Dictionnaire des intraduisibles*, Paris, Le Robert / Le Seuil, 2004.

CORDONNIER Jean-Louis, *Traduction et culture,* Didier, Paris, 1995.

ECO Umberto, *A spune cam acelaşi lucru*. *Experienţe de traducere*, Iaşi, Polirom, traducere în limba română de Laszlo Alexandru, 2008.

LADMIRAL Jean-René, *Traduire: theorèmes pour la traduction*, Paris, Payot, 1979.

LUNGU-BADEA Georgiana, *Teoria culturemelor, teoria traducerii*, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2004.

MOISE Judit, STEFAN Liana, „L'Intraductibilité – une fatalité?", în *Revue Internationale d'Etudes en Langues Modernes Appliquées,* Cluj-Napoca, Risoprint, nr. 2/2009, coord. Izabella Badiu.

NIDA Eugène, *Toward a science of Translating,* Leyde, Brill, 1964.

OUSTINOFF Michel (ed.), *Traduction et mondialisation*, Paris, CNRS Editions, 2011.

PODEUR Josiane, "Traduttore traditore : de la possibilité de traduire les expressions figées en littérature", în *Stéréotypes en langage et en discours, Revue Interdisciplinaire „Textes et contextes",* no. 5/2010.

BDD-V47 © 2014 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.75 (2026-11-02 13:51:36 UTC)